
Alenka Puhar, *Peticije, pisma in tihotapski časi*, Znamenja 85, Založba Obzorja Maribor 1985, 180 strani.

Pričujoča knjiga novinarka in komparativistke Alenke Puharjeve v bistvu nadaljuje prepotrebno pionirsko delo slovenske psihozgodovine, začeto z njenim zelo izčrpnim Orisom zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju (Prvotno besedilo življenja), ki je tri leta prej izšel pri zagrebškem Globusu. Njeno drugo delo sicer še zdaleč ni tako obsežno in utemeljeno kot prvo, na to niti ne pretendira, zato pa je kljub temu nekaj zastavonoša na svojem področju in tudi s svojo politično aktualnostjo še posebej za zgodovinarja zelo zanimivo.

Kot pravi sama, tekst nima ambicij predstavljati razvoja peticij in podobnega dopisovanja, oziroma razvoja človeške avtonomnosti v odnosu do posebljene avtoritete skozi zgodovino. »Ta časovni in geografski drobec v tej peščeni gori« skuša »z bežnimi in nepopolnimi informacijami o peticijah in podobnih tekstih, ki so v zadnjih dvestopetdesetih letih nastajali na Slovenskem«, omogočiti le nek informativni pogled na intenzivnost in načine komuniciranja ljudstva z oblastjo, pa tudi obratno.

Knjigo sestavlja 27 poglavij, ki bi jih lahko razdelili na več skupin. Začne s pritožbo tolminskih podložnikov cesarju Leopoldu leta 1700, kakor jo je opisal France Bevk v Iskri pod pepelom. Da pa ne bi 18. stoletje izviselo kot začetek tovrstne dejavnosti, že v naslednjem poglavju navede nekaj starejših primerov (najstarejša je pritožba salzburskih podložnikov brežiškega in sevniškega urada iz leta 1381). Z rojstvom moderne države v 18. stoletju so se različne aktivnosti državljanov potrdile kot legitimne, normalne in celo zaželene oblike vedenja, medtem ko je bil prej odziv na pobude zelo negotov. Vsekakor so z razširitvijo pismenosti tudi peticije postale množične šele sredi 19. stoletja, ko so se s politično in narodno prebujo pomnožile tudi potrebe in s tem zahteve civilne družbe.

Dve poglavji (str. 54—70) obravnavata čas med svetovnima vojnama, kjer nam prvotni vtis, da je v predvojni Jugoslaviji tovrstno izjavljanje veljalo za popolnoma nesumljivo, avtorica popravi z nekaj primeri sodnega preganjanja, ki so se vendarle končali v stilu neodvisnega sodstva.

V tretjo skupino bi lahko strpali tista poglavja, ki zajemajo iz tako imenovane polpreteklosti ali že kar sedanosti in pričajo, da kar je veljalo za Bleiweisa (»Časi tihotapstva so, hvala Bogu, minuli, vse važniši deželne opravila morajo očitne biti«), ni nujno v veljavi tudi v 20. stoletju. Kajti še zelo živ kolektivni spomin nas opozarja, da je po drugi svetovni vojni nastopil čas, ko so zamrle ali se vsaj potajile osebne pobude in pripravljenost na individualno opredeljevanje vsaj za poldrugo desetletje. Do bistvenega premika v reagiranju prizadetih, kot tudi v vedenju širše javnosti je prišlo šele v tako imenovani vroči pomladi leta 1964, ob ukinitvi Perspektiv. Odtlej se je možnost uporabe in struktura uporabnikov takega načina angažiranja širila. Z vse večjo vprašljivostjo vsebine peticij in odprtih pisem pa se je s strani oblasti začela postavljati tudi vprašljivost same metode kot take, oziroma spontane državljanske akcije nasploh. Drugače namreč niso možne trditve, da je vsebina morda še sprejemljiva, le metoda da je nevzdržna. Ta del teksta zaključuje poskus utemeljitve oziroma analize takega razvoja oblastniških odnosov in je s tem ne-

posredno aktualen, saj vključuje trenutek osemdesetih let in z njim pereče vprašanje enovitosti družbenega organizma v Jugoslaviji, ki jo »peticijonaštvo« dreza v srce.

Zadnji del knjige nam neposredno predstavi 12 peticij, od tiste rabeljskih rudarjev leta 1811, do tako imenovanega Židovskega pisma iz leta 1984, ki so ga šesterici osumljenih kontrarevolucionarjev v Beograd poslali udeleženci simpozija o židovskem vprašanju. V tem zanimivem dodatku, ki močno dopolnjuje celotno delo velja posebej opozoriti na Kardeljevo odprto pismo podpredsedniku kraljevske vlade dr. Vladimirju Mačku iz leta 1940, ki v marsičem spominja na mlajše nadaljevalce take tradicije pri nas.

Ervin Dolenc

Janko Prunk, *Slovenski narodni programi*, Založilo Društvo 2000, Ljubljana 1986, 284 str.

Narodnopolitični programi so brez dvoma zelo primerno sredstvo za »otipavanje pulsa« v določenih, ponavadi prelomnih obdobjih zgodovine nekega naroda. Vidni slovenski zgodovinar dr. Janko Prunk nam v svoji knjigi, prvi iz serije študij o ključnih in doslej manj obdelanih obdobjih in pojavih iz slovenske zgodovine, ki jih je začelo izdajati Društvo 2000, na precizen in pregleden način z omenjenimi programi podaja prikaz stoletja te zgodovine. V svoji knjigi nas v treh delih privede od leta 1848 do 1945. Ob tem velja naglasiti, da gre za prvi celovit prikaz vprašanja slovenskih narodnopolitičnih programov v naši historiografiji.

Svoj sintetični pregled narodnostnih programov, ki jih vsakega posebej postavi v jasen zgodovinski okvir posameznih razvojnih stopenj slovenskega naroda, začena avtor z revolucionarnim letom 1848 ter znanimi stališči programa Zedinjene Slovenije. Prikaz nadaljuje s taborskim gibanjem, časom politične ločitve duhov med Slovenci, procesom zbliževanja slovenske katoliške in hrvaške pravaške stranke, z novoilirskim gibanjem, s katerim je poleg drugih nastopala narodno-radikalna mladina, s tivolsko resolucijo pa tudi jugoslovanska socialnodemokratska stranka. Kvalitetno nov premik v slovenskih narodnopolitičnih programih je pomenilo postopno zorenje jugoslovanske ideje med Slovenci, ki se je začelo s prepородovskim gibanjem, doseglo nov razmah v za Slovence svinčenem ozračju začetka 1. svetovne vojne in doseglo svoj vrhunec v habsburškem obdobju z znanim deklaracijskim gibanjem, kot tudi z delovanjem jugoslovanske politične emigracije.

Drugi del svoje knjige namenja pisec razvoju slovenskih narodnopolitičnih programov v obdobju med obema vojnama. Po poglavju, posvečenemu kratkotrajni, a nedvomno zanimivi državni tvorbi Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, nas avtor seznanja s stališči posameznih slovenskih strank do ureditve Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev od republikanskih federalističnih in avtonomističnih stališč do centralizma in unitarizma, ki je šel pri nekaterih sicer zelo slavni imenih celo tako daleč, da zasledimo v času najhujšega unitarističnega državnega pritiska celo mnenje, »da slovenstvo ne bi utrpelo nobene škode, če bi se odpovedalo samostojnemu jeziku« (izjava Otona Župančiča iz leta 1932).